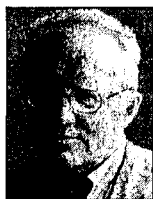

Ny omgang i tysk historikerstrid

1/4.92

112071

OG SÅ KOM HABERMAS: Den tyske filosofen Jürgen Habermas er gått inn i seneste, men neppe siste omgang av den tyske historikerstriden om forståelsen av jødeutryddelsen.

PER EGIL
HEGGE

Kommentatoren er kulturredaktør
i Aftenposten.

Den tyske historikerstriden pågikk for fullt midt på 1980-tallet og gjaldt tolkningen av Holocaust: Var nazistenes jødeutryddelse et fullstendig enestående fenomen som bare kan forstås innenfor et NS-univers? Eller kan den ses som en parallell til andre av historiens massemyrderier, eksempelvis Stalins, som foregikk omtrent samtidig?

Og hva med det spesifikke tyske element: Er Hitlers grusomheter overfor jødene å betrakte som en logisk, om enn drastisk forlengelse av de anti-semittiske stemninger som fantes mer eller mindre latent hos tyskerne som nasjon? Var de mer rotfestet hos tyskerne enn hos andre? Er ikke mangelen på motstand og mangelen på vegring mot å delta i selve det praktiske «arbeidet» ved jødeutryddelsen, et bevis på at forholdene lå til rette for Hitler, Himmler og Goebbels satte den tids høyteknologi i gang?

Debatten gikk inn i sin nye runde da den amerikanske historikeren Daniel Jonah Goldhagen fikk sin bok «Hitlers villige bøddler» oversatt til tysk i fjor. Goldhagen har som hovedtese at anti-semittismen i Tyskland var så akseptert at naziregimet støtte på liten motstand mot sin jødepolitikk. Holocaust kunne av den grunn vanskelig ha skjedd i noe annet land.

Tesen først

Amerikanske historikere ga ham hard medfart da boken forelå i USA og hevdet at han begynte med en tese som han skaffet materiale til – og samtidig omhyggelig så bort fra alt som kunne svekke tesen. Bland dem som tok til motmæle mot ham i Tyskland, var Lev Kopelev, en russisk-ukrainsk jøde som utvandret til Tyskland på 1970-tallet. Han er germanist, og den

naturtro modellen til skikkelsen Lev Rubin i Aleksandr Solzjenitsyns roman «I første krets» – de to satt i samme fangeleir i Stalins siste år.

Kopelev (f. 1912) hevder at anti-semittismen i hans barndoms Ukraina var langt mer utbredt enn i Tyskland. Det var på ingen måte forutbestemt at nazistenes uhyrligheter skulle finne grobunn, forståelse og medvirkning i og på tysk jord. Det var ganske andre faktorer som drev utviklingen mot Auschwitz.

Velvillig

Men i Tyskland har Goldhagen fått en langt mer velvillig mottagelse enn hjemme i USA. Det hjalp godt at han under diskusjoner i fjor høst viste seg som en resonnabel ung mann med stor vilje til å høre på sine kritikere og til å moderere en del av sine konklusjoner. Før påske ble han hedret med den tyske «Demokratiprisen for 1997». Ingen ringere enn filosofen Jürgen Habermas (f. 1929) holdt hyldningstalen, og her vendte han tilbake til noen av de argumenter han brukte i den skarpe debatten i 1986. Da var Habermas en av dem som ville blottlegge forbindelseslinjen mellom Hitlers forbryterske politikk og fenomenet i tysk historie. For ham var ikke Holocaust nødvendigvis «unik» – ett av de uttrykk som er blitt brukt i den kronglete diskusjonen.

I sin hyldningstale erklærer Habermas seg stort sett enig i ett av Goldhagens sentrale resonnementer: Når så mange tyskere ikke forsøkte å unngå deltagelse i selve jødeutryddelsen, kan det vanskelig forklares på annen måte enn at de godtok at jødene skulle forfølges, undertrykkes, og kanskje også drepes. Både Habermas og Goldhagen mener å kunne påvise at det også under nazistytet var mulig å nekte, og så bli overført til annen tjeneste, uten at man dermed risikerte livet selv. Når de ikke gjorde det, må de ha følt at det ikke var absolutt moralsk forkastelig å gjøre som de fikk beskjed om. Og dette grunnsyn må de ha hentet ett eller annet sted.

Det ondes vesen

Habermas, som ikke akkurat legger vekt på å skrive enkelt, setter sitt resonnément inn i en langt mer krevende filosofisk sammenheng enn Goldhagen. Filosofen kommer med en drapende fortolkning av ondskapens ve-

sen: «Det onde er ikke den rene aggresjon som sådan, men en aggresjon som gjerningsmannen følger seg berettiget til. Det onde blir det gode på vrangen... Den som ut fra overbevisning er med på noe som etter normal målestokk må være forbrytersk, endog avskyelig, må ha sterke normative grunner for å rettferdiggjøre slike unntagelser.»

Og hvor kom disse normative grunner fra? Ifølge Habermas fra det tankegods som skvalpet rundt i Tyskland, og som ble til det ideologiske fundament som jernbanesporene mot Auschwitz, og resten av massedrapmaskineriet, ble bygd på. Den av hans formuleringer som kanskje nedkalte mest forargelse fra hans motstandere for ti år siden, lød slik: «Kan man videreføre de tyske kulturtradisjoner uten å overta det historiske ansvar for den livsform der Auschwitz var mulig?»

Vanlige menn

Dette skrev han seks-syv år før historikeren Christopher Brownings bok «Ordinary Men» forelå i 1993. Browning har undersøkt bakgrunn og holdninger hos mennene i den tyske politibataljon 101, som i hovedsak var en jødedrapsbataljon og ikke noe annet. Browning, som har gitt Goldhagen mye av materialet til hans bok, påviser at de menn som var i bataljonen og ble der, var helt vanlige tyskere. Denne boken gjorde like sterkt inntrykk på tysk offentlighet da den kom, som Goldhagens har gjort.

Holocaust-forskningen ble i mars også gjenstand for et spesialnummer av det britiske uketidsskriftet Times Literary Supplement. Bland de bøker som anmeldes, er Raul Hilbergs memoarer om sin akademiske karriere – som i sine tidlige stadier ikke er uten likhetspunkter med Goldhagens.

Ingen fremtid

Da Hilberg for ca. 40 år siden gikk til sin veileder ved Columbia-universitet i New York og sa han ville skrive om jødemyrderiene under krigen, ble han advart. Dette var å arrangere sin egen akademiske begravelse, fikk han høre. Det er grunn til å minne om at Holocaust i Israels offentlighet da var et tabueme – det kom først opp til debatt fra og med rettssaken mot Adolf Eichmann i 1961–1962. Hilberg gikk allikevel i gang, og er i dag berømt for det

første grunnleggende forskningsprosjekt som avdekket hvordan jødeutryddelsen foregikk: «The Destruction of the European Jews». Men før et forelag utga verket i 1961, var han blitt reusert både av Columbia, Princeton og Oklahoma University Press.

Det var andre motstandere også, ingen ringere enn Hannah Arendt og Lucy Dawidowicz var blant dem. Nå har både Hilberg og hans verk overlevd de to, pluss en hel del andre kritikere. Og det er i denne sammenheng interessant at Hilberg, med sitt kjennskap til alle muttere i maskineriet, betrakter tyskernes jødeutryddelse som et helt enestående fenomen, en foreteelse som ikke er sammenlignbar med andre massedrap opp gjennom historien.

Sammenlignende folkemord

Denne diskusjonen føres i en nylig utgitt essay-samling med undertittelen «Perspektiver på sammenlignende folkemord» – et studiefelt med et lite tiltalende navn, men vårt århundre har rulykkeligvis skaffet mer enn nok grunnmateriale til det. Anmelderen i Times Literary Supplement har den motforestilling at om diskusjonen føres, er det uvisst om den fører noe sted hen. Hva slags moralsk filosofisk mening gir det – om noen – å minne om at det døde flere mennesker under Stalins godt organiserte hungersnød i Ukraina i 1932–1933 (hvor Lev Kopelev var med på å konfiskere korn fra sultende bønder), enn i Auschwitz ti år senere? Blir Hitler en bedre person av den grunn?

Langs et tilsvarende resonnément kan det for de fleste bli litt for filosofisk når den norske historikeren Odd-Bjørn Fure vil innføre følgende distinksjon: Stalins GULag er forskjellig fra Hitlers Holocaust fordi naziregimet og jødeutryddelsen representerte et sivilisasjonssammenbrudd. For en teoretisk rubrering kan slikt muligens bety noe; for ofrene blir det ganske uheldig, vanlig likegyldig og uinteressant – kanskje også for offentligheten utenfor de lukkede seminarrom.

Ikke desto mindre ligger det historisk-filosofiske problem i hvordan samtid og ettertid, og ikke minst historikerlauget, oppfatter og fortolker begivenheten. Om det har den tyske debatten dreiet seg, helt fra 1968-opprørerne stilte det ubehagelige spørsmålet som blant andre Goldhagen har forsøkt å gi et svar på: Hva gjorde du under krigen, far?